

OPBOUW

WEEKBLAD TOT OPBOUW VAN HET GEREFORMEERDE LEVEN

uitgave van de gereformeerde persvereniging „opbouw”

Adres redactie: ds. H. Amelink, Waal 5, Langerak (Z.-H.)

Administratie: Drukkerij Steenberg, Slotlaan 220, Zeist

De 144.000 verzegelden

(I)

(Openbaringen 7:1-8)

Rijk tegen rijk

Uitgerekend Johannes, de apostel die door het romeinse wereldrijk als apostel schijnt uitgeschakeld, wordt in de troonzaal van Gods paleis-tempel uitgenodigd om de verhooring te zien van de bede „úw koninkrijk kome”.

Binnen het bestek van drie hoofdstukken ziet Johannes al neer op de ondergang van het wereldrijk (6:17).

Je zou zeggen: waarom volgen er dan nóg vijftien hoofdstukken? Maar precies zoals het leven van Jezus op liefst viervoudig (Mt.-Joh.) wordt beschreven, wordt ook in Openbaringen het koningschap van Jezus van alle kanten belicht, zodat het voor de gemeente van Jezus metterdaad van alle kanten een openbaring is!

Wie kan bestaan?

De opening van het zesde zegel van Gods volgeschreven boekrol liep uit op de erkenning tegen wil en dank van de ongelovige wereld: ... de grote dag van hun toorn, de toorn van God en het Lam, is gekomen — en wie kan bestaan? (6:17).

Allicht dat deze vertwijfelde uitroep resonneert bij de gelovigen, voor wie deze openbaring bestemd is (22:16). Als zij werkelijk gelovigen zijn, is een hoera-stemming hun verre en buigen ze ootmoedig het hoofd. Want die vraag is ook hún vraag:

zo Gij in 't recht wilt treden,
o HEER, en gadeslaan
Onz' ongerechtigheden:
Ach! wie zal dan bestaan ...

Wie kan bestaan, zich staande houden, als de Alwetende (Ps. 139) komt om de zonden der mensen, ook de heimelijke (Ps. 19, 90), te onthullen, te openbaren?

Maar zoals in Ps. 130 met het „daar is vergeving, altijd bij U geweest” Gods genade wordt onthuld, zo stelt de HERE Zelf, in een expres „tussengeschoven visioen” Zijn waarheid en trouw aan het licht.

vs 1 Daarna zag ik vier engelen staan aan de vier hoeken der aarde, die de vier winden der aarde vasthielden, opdat er geen wind zou waaien over de aarde, of over de zee of over enige boom.

Het „daarna zag ik” suggereert o.i., evenals in vs 7, dat we hier met Johannes een detail-opname, een close-up te zien krijgen, de close-up van Gods bewaring van Zijn volk op aarde, waarvan het effect in een tweede detail-opname (vs 9-17) zichtbaar wordt, als tegenhanger.

Het heeft o.i. betrekking op het tijdvak dat begint met de zegetocht van het evangelie door de wereld (6:1, 2) en eindigt op de dag van Gods toorn, d.i. wanneer aan alle volken het evangelie verkondigd is (6:12-17), m.a.w. de nieuwtestamentische bedeling, die „begeleid” wordt door oorlog, hongersnood en epidemieën (6:3-8), waarbij de wilde die-

ren als lijken-ruimers fungeren.

Plaats van handeling

Maar vóórdát deze rampen in toenemende hevigheid uitbreken, ziet Johannes die vier engelen staan aan de vier hoeken der aarde. Zij houden de stormen, de orkanen van Gods toorn, die de wereld zullen teisteren, in bedwang.

Een lucht van wolk en winden zwart, de donkere dreiging aan „de vier hoeken” der aarde: het noorden en zuiden, het oosten en westen.

Tussen die vier hoeken (windstreken) ligt onze wereld, van alle zijden wordt het bestaan der mensen bedreigd. Die wereld, de aarde is de woonplaats der mensen (Gen. 1; Ps. 115:16). Daar speelt zich het leven der mensen af en bouwen zij aan hun trotse Babel, hoogtepunt van menselijke ontwikkeling en cultuur, vorm gegeven in hemelhoge flats en majestueuze fabrieken. De zee hoort daarbij, is voor de oosterling minder bedreiging van het leven dan het net van verkeerswegen: hij spreekt dan ook van „de paden der zee” (Ps. 8:9).

E. R. Postma

De dreiging boven de wereld...

Die wereld van handel en cultuur, industrie en ontwikkeling wordt van alle kanten bedreigd door Gods orkanen. Wervelwinden, tornado's, cyclonen trekken een spoor van verwoesting: bomen knappen af als lucifers-houtjes of worden met wortel en al uit de grond getrokken. Op kleine schaal weten we daar iets van: Borculo, Tricht. Schepen op zee van hoe grote tonnage ook, worden onbestuurbaar, uit het water getild, weg-gesmeten (Ps. 107:23 v.v.). Vloedgolven van ongekende hoogte teisteren de kusten.

Déze wereld is het, die wordt bedreigd door Gods orkanen. Die woonplaats van mensen, die God met eer en heerlijkheid heeft gekroond, ja bijna goddelijk heeft gemaakt (Ps. 8:6). Waarover die mens héérst over de werken van Gods handen (Gen. 1; Ps. 8) — en wat dat allemaal kan inhouden, daar had zelfs Nebukadnezar in Babylon nog geen flauw benul van.

Universeel

Die wereld wordt bedreigd — en dat maar niet plaatselijk, maar van alle kanten, van uit alle vier de windstreken, de vier hoeken der aarde. D.w.z.: nergens is aan Gods toorn te ontkomen, vgl. Ps. 139:7 v.v.:

waarheen zou ik gaan voor uw Geest,
waarheen vlieden voor uw aangezicht?
Steeg ik ten hemel (al was het via de ruimtevaart!) — Gij zijt daar,
of maakte ik het dodenrijk tot mijn
sponde (heuvelen, bedekt ons —
bergen, verbergt ons! Openb. 6:16)

— Gij zijt er;
nam ik vleugelen van de dageraad,
ging ik wonen aan het uiterste der zee,
ook daar zou uw hand mij geleiden,
uw rechterhand mij vastgrijpen.

Dat kán een troost zijn — is het ook voor Gods kinderen. Maar het kan evenzeer een ontzetting zijn: nergens is aan God, aan de toorn van God en het Lam te ontkomen. Niemand krijgt gelegenheid zich in veiligheid te stellen, zoals eens Elimelech en Naomi in hun onnozelheid meenden Gods toorn in Kanaán te kunnen ontvluchten, door naar Moab te emigreren (Ruth 1:1).

Gods ironie...

Emigreren helpt niet. Die in de hemel woont lócht. Lacht om de koningen der aarde en de groten en de oversten over duizend en de rijken en de machtigen en iedere slaaf en vrije (6:15), die geen genoeg ermee namen Gods beeld (vertegenwoordiger, ondergeschikte) te zijn, maar zich verbeelden als God te zijn — Gods evenknie, levend bij de hálve waarheid: de aarde is aan de mensen-kinderen gegeven (Ps. 115:16).

Tegenover heel die machtige mensheid, met haar onvoorstelbare macht en ontwikkeling, die letterlijk en figuurlijk de hemel bestormt, stelt Hij, die beschikt over engelen, wier getal was „tienduizenden tienduizendtallen en duizenden duizendtallen (Openb. 5:11), allen stuk voor stuk Zijn dienaren, volmaakt bereid Zijn wil te volbrengen (Ps. 103:21) slechts vier, zegge en schrijve vier van zijn knechten — en die vier zijn ruim voldoende om alle vier orkanen van Gods toorn over de (zonde der) wereld in bedwang te houden — en op Zijn bevel los te laten! Goddelijke ironie tegenover menselijke hoogmoed (Ps. 2) — zelfs tegen het einde der eeuwen!

... en Goddelijke troost!

Anderzijds: dit visioen is gegeven tot troost van Gods gemeente. Een gemeente, die een oor heeft om te horen, en die horende verstaat — ook al vergaat haar horen en zien bij het losbarsten van Gods orkanen. Want in het besef van haar eigen zwakheid belijdt zij met de mond en gelooft met het hart — en zij blijft daarin volharden: ik geloof in God, de Vader, de Al-machtige, Schepper des hemels en der aarde, der zienlijke en onzienlijke dingen.

En dus weet zij: ook al wonen wij in diezelfde wereld, waarover de stormen van Gods toorn gaan losbreken, waarin zwaard, honger en pest een vierde deel der aarde doden en waar in het eindgericht geen sterveling zich bergen kan, in héél die grote wereld is geen plekje, geen gehucht, geen huis, geen stulpje, of Góds kinderen worden daar bewaard. Bewaard ten eeuwigen leven. Niet één wordt door God uit het oog verloren. Nooit en nergens zijn ze uit Gods oog, en „geen plaag kan hen genaken wanneer Gods engelen die niet op Zijn bevel doen komen” (vgl. Ps. 91).

Niet dat zij gevrijwaard zijn voor oorlog, honger, ziekte, maar God heeft hen — bij voorbaat — verzegeld. Allen. Alle honderd-vierenveertigduizend. Maar daarover een volgende keer verder!

Genesis 1:1 en 2

II

Saamvattende weergave?

Als argument voor de opvatting dat vers 1 saamvattende weergave is van het gehele scheppingsverhaal geldt dat de uitdrukking "hemel en aarde" elders in de Schrift steeds slaat op het huidige bestand, de geordende werkelijkheid, die wij boven ons en om ons zien, en dat we haar daarom ook in Gen. 1 : 1 zo moeten verstaan. Aalders bestrijdt dit. Hij betoogt dat het doorgaande spraakgebruik niets zegt omtrent de betekenis in Gen. 1 : 1, omdat het daar beschreven gebeuren eenmalig is, slechts één keer heeft plaats gehad." Gen. 1, zo zegt Aalders in "De goddelijke openbaring..." blz. 211, onderscheidt zich als de beschrijving van de schepping door zijn geheel enig karakter van het ganse overige Oude Testament, en hoe "hemel en aarde" in vs. 1 moet worden opgevat kan niet door het verdere spraakgebruik worden beslist. Indien Gen. 1 : 1 niet opschrift is, maar de eerste acte van de Goddelijke scheppingswerkzaamheid bericht, moet "hemel en aarde" daar juist anders worden verstaan dan overal elders, en het gaat niet aan, de vraag hoe "hemel en aarde" daar moet worden opgevat, te laten beantwoorden door de betekenis die deze uitdrukking op alle andere plaatsen heeft. Hoe wij Gen. 1 : 1 hebben op te vatten, moeten wij aten uitmaken door het tekstverband. En dan ziet men ogenblikkelijk dat de aanvang van het tweede vers met het verbindende voegwoord de mogelijkheid, dat het eerste Bijbelvers een opschrift zou zijn, volstrekt uitsluit".

Het laatste deel van dit citaat heb ik al eerder aangehaald, en ik meen dat ik de onjuistheid ervan heb aangetoond.

Inderdaad is de schepping een gebeuren van één keer. Maar dat wil nog niet zeggen dat we de woorden waarin dat bericht is vervat op een aparte manier, afwijkend van hun doorgaande betekenis moeten verstaan.

Wanneer de Israëliet — en voor hem is het verhaal in de eerste plaats geschreven — wiens taal het Hebreeuws was, die aan de uitdrukking "hemel en aarde" een bepaalde gedachte verbond, voor wie die uitdrukking een bepaalde inhoud had, Genesis 1 : 1 las, wat dacht hij dan daarbij? Wel, hij dacht bij "hemel en aarde" aan de schepping zoals hij die zag, aan de hemel zoals die de aarde overwelt, aan de hemel waaraan hij overdag de zon zag en 's avonds en 's nachts de maan en de sterren, aan de aarde zoals die verdeeld is in land en water, "doorsneden met rivier en meren", aan de aarde zoals die bekleed is met allerlei gewassen en bevolkt met allerlei diersoorten en bewoond door de mensen.

Hier komt nog iets bij. Juist ook in verband met de schepping wordt elders van "hemel en aarde" gesproken, waarbij dan ook nog wel de zee genoemd wordt. Het vierde gebod zegt: Want in zes dagen heeft de Heere de hemel en de aarde gemaakt, de zee en al wat erop en erin is (Ex. 20 : 11). En in Ex. 31 : 17 lezen we: want in zes dagen heeft de Heere de hemel en de aarde gemaakt. In Psalm 121 : 2: ... die hemel en aarde gemaakt heeft. Als we ondeugend zouden willen zijn, zouden we zeggen: Wie Gen. 1 : 1 niet neemt als saamvattende weergave komt in strijd met Ex. 31 : 17.

Het ligt m.i. het meest voor de hand "hemel en aarde" te verstaan in de doorgaande betekenis van de uitdrukking: het tegenwoordige bestand der dingen zoals wij dat waarnemen. Gispén en N. H. Ridderbos zijn van dezelfde gedachte. Indien we met Aalders ("De goddelijke openbaring..." pag. 200) willen spreken van "het majestueuze woord waarmee het scheppingsbericht aanvangt", dan past dat ook veel beter wanneer we bij "hemel en aarde" denken aan het "schon gebouw" dat ná het zesdaagse werk overeind stond dan wanneer we bij "aarde" moeten denken aan een glibberige substantie die tevoorschijn kwam.

Maar, zegt Aalders, dan is niet vermeld waar die aarde van vers 2, die onherbergzame aarde, vandaan kwam. Daarop kunnen we in de eerste plaats antwoorden, dat, als God hemel en aarde in hun geordend bestand schiep, dus het geheel, daarbij stilziggend is inbegrepen de oorspronkelijke toestand van de aarde. Maar in de tweede plaats: Wat zou dat als de schepping van de aarde in haar ongeordende toestand niet met zoveel woorden vermeld wordt? Als het er niet staat dan staat het er niet. Uit!

Nu is de achtergrond van Aalders' gedachten wel te begrijpen. Hij kende de theorieën van geleerden, die van oordeel waren dat volgens Genesis 1 God een "chaotische" aarde **voorhanden** vond en dat Hij die "chaotische" aarde tot een geordend geheel **omgeschapen** heeft. Vandaar dat Aalders graag in Genesis 1 : 1 de schepping van de onbewoonbare aarde wilde lezen. Maar die theorieën moeten m.i. op andere wijze bestreden worden. In de gedachtengang van Aalders **leert** Genesis 1 een eerste en een tweede schepping. En volgens die andere gedachtengang **leert** Genesis 1 een voorhanden zijn van een "chaotische" aarde. Maar beide doctrines zijn onjuist. Genesis 1 geeft geen dogmatiek, noch naar de ene noch naar de andere kant. De vraag naar de oorsprong van "de materie" blijft helemaal buiten beschouwing. Terecht schrijft de Rooms-Katholieke H. Renckens: "Is de materie dan niet door God geschapen? Deze scholastieke vraag valt buiten de gezichtskring van de auteur. Wijsgerige preoccupatie (vooringenomenheid) zag in vers 1 de schepping van de materie; daarmee zou dit verhaal een uitdrukkelijk en wijsgerig-technisch scheppingsbegrip inhouden... We moeten genoeg nemen met de diepe overtuiging van de auteur, dat God **al** het bestaande heeft voortgebracht en wel op een wijze die met geen enkele menselijke activiteit vergeleken kan worden".

B. Jongeling

Met één pennestreek zegt de schrijver van Genesis 1: Hemel en aarde, alles wat we boven ons, beneden ons, rondom ons zien, en we horen er zelf ook bij, is schepsel Gods. Die schrijver kende ongetwijfeld de afgoderij, de verering van schepselen, de verering van hemellichamen, van de aarde met haar vruchtbaarheid, van de natuurkrachten. Maar neen, dat is alles uit Gods hand voortgekomen. Aan niets daarvan komt religieuze verering toe. Dát staat mede in Genesis 1 : 1 neergeschreven, waarmee Israëls religie op een totaal ander plan gezet wordt. En onwillekeurig moet ik hier ook denken aan het tweede gebod: ge zult geen beeld maken van wat boven in de hemel is (zon, maan en sterren), noch van wat beneden op de aarde is (bomen, planten, dieren, mensen), noch van wat in de wateren onder de aarde is (vissen en andere zeedieren), teneinde God daarin te vereren.

In dit verband moet ik ook nog even wijzen op Jesaja 45 : 18. Daar staat: Want zo zegt de Heere, die de hemelen geschapen heeft — Hij is God —, die de aarde geformeerd en haar gemaakt heeft, Hij heeft haar gegrondvest, als een niet-onherbergzaam oord heeft Hij haar geschapen, ter bewoning heeft Hij haar geformeerd. Sommigen vertalen: niet tot een onherbergzaam oord (of een uitdrukking van dezelfde inhoud) heeft Hij haar geformeerd. M.i. moeten we „niet” en het daaropvolgende woord „toehoe” (hetzelfde woord dat in Gen. 1 : 2 wordt gevonden) nauw aan elkaar verbinden: als een niet-toehoe... dus als iets wat het tegengestelde is van toehoe, onherbergzaamheid, waar dan tegenover staat: ter bewoning heeft Hij haar geformeerd, als een goed bewoonbaar oord. Men zou hieruit een **leer** kunnen halen: God heeft niet die oer-aarde, de aarde zoals ze er volgens Gen. 1 : 2 uitzag, geschapen. Maar dat is fout. De schepping, de formering van de aarde is pas na het zesdaagse werk afgelopen. De Duitse Oudtestamenticus Franz Delitzsch zegt in zijn commentaar op Jesaja: „De chaos wordt ook in Gen. 1 : 2 niet met zoveel woorden als schepping Gods aangeduid omdat Gods scheppingswerkzaamheid die chaos slechts als grondslag gebruikte en omdat deze, hoewel niet buiten God om ontstaan, toch op zichzelf niet het door God gewilde was”.

Dit houdt nu ook weer niet in: de oer-aarde van Gen. 1 : 2 was **verkeerd** en God heeft haar omgeschapen. Dat komt helemaal niet aan de orde. Dat probleem bestaat voor de schrijver eenvoudig niet. Hij zou waarschijnlijk vreemd hebben opgekeken wanneer het hem werd voorgedragen om hem dan óf naar de ene óf naar de andere kant een antwoord te ontvingen.

In den beginne

Over dat allereerste woord van de Bijbel — in het Hebreeuws is het maar één woord — is al heel wat te doen geweest. Er zou misschien wel een boek over te schrijven wezen.

De vraag is namelijk of Genesis 1 : 1 een aparte zin is dan wel of we moeten vertalen: In den beginne, toen God de hemel en de aarde schiep... waarna dan vers 2 als tussenzin kan volgen: — de aarde nu was woest en ledig etc. — en vervolgens vers 3 als nazin... zei God: Er zij licht!

Men heeft ook wel zó vertaald: In den beginne, toen God de hemel en de aarde schiep, was de aarde woest en ledig enz.

Om deze zaak duidelijk te maken moet ik wel iets zeggen van het Hebreeuwse taaleigen. Ik hoop dat de deskundige lezer dat voor lief wil nemen en dat de niet deskundige lezer het kan begrijpen.

Wanneer wij twee woorden door een tweedenaamvalsconstructie aan elkaar verbinden wordt niet het eerste maar het tweede woord geconstrueerd, d.w.z. dat tweede woord ondergaat een verandering. Wij zeggen b.v. het huis des konings. Dat het Nederlands ook omzetting toelaat: des konings huis, laat ik nu eenvoudigheidshalve buiten beschouwing. 't Is in elk geval zo dat „de koning” verandering ondergaat. Dat wordt „des konings”. En „het huis” blijft onveranderd. In het Hebreeuws is dat precies andersom: „het huis” ondergaat verandering en „de koning” blijft zoals het was. De verandering van „het huis” bestaat hierin dat het zelfstandig naamwoord, waar dat mogelijk is (voor bepaalde woorden geldt het niet) een verkorting ondergaat, **en bovendien krijgt het woord in zo'n verband nooit het lidwoord**.

Nu kan het ook voorkomen dat achter zo'n woord niet een zelfstandig naamwoord staat, maar een werkwoordsvorm b.v.: de tijd van het regeren van koning X was zoveel jaar. „Regeren” is een onbepaalde wijs die in zo'n geval in het Nederlands eigenlijk tot een zelfstandig naamwoord wordt (er staat een lidwoord voor: het!), in het Hebreeuws blijft het wel echt een werkwoordsvorm. Nu nog een stapje verder: het komt ook voor dat na zo'n (verkorte) vorm zonder lidwoord een andere werkwoordsvorm staat, b.v.: de tijd dat koning X regeerde... of: de jaren toen koning X regeerde waren moeilijke jaren. In het Hebreeuws staat er dan eigenlijk, woord voor woord: jaren (zonder lidwoord) van (dat moeten wij dan wel invoegen) koning X regeerde... „Koning X regeerde” is dan als het ware een zelfstandig naamwoord dat in de tweede naamval staat.

Welnu, in Genesis 1 : 1 heeft het woord „begin” **geen** lidwoord. Dat is voor vele uitleggers en ook voor Bijbelvertalers reden geweest — en dat geldt nog — om te vertalen: In het begin van dat God de hemel en de aarde schiep... of, iets vrijer: Toen God een aanvang maakte met de schepping van hemel en aarde... (zo de Leidse vertaling). Aalders keert zich tegen deze opvatting. Hij zegt op pag. 201 van „De goddelijke openbaring...”: „...als men de Leidse vertaling voor de juiste zou moeten houden, dan zou het scheppingsbericht in Gen. 1 van het reeds bestaan van de aarde, zij het ook in een chaotische toestand, uitgaan... Van een schepping „uit niet” zou dan geen sprake zijn... Hoe wij vertalen, dat is dus beslissend voor de vraag, of Gen. 1 wezenlijk met de denkbeelden der volken omtrent de wereldwording (die, zo voeg ik toe, van iets voorhandens uitgaan) op één lijn staat, dan wel torenhoog daarboven uitsteekt. Het is beslissend voor de vraag, wat Gen. 1 ons eigenlijk omtrent de schepping leert”.

Het is niet te miskennen dat Aalders hier dogmaticaal exegetiseert. In Genesis 1 : 1 moet het absolute begin (de term „absoluut” ontmoeten we in dit verband nog al eens bij Aalders) vermeld worden, de schepping „uit niet”, zoals het dogmaticaal wel genoemd wordt (de term is afkomstig uit 2 Makkabeën 7 : 28), of ook de „eerste schepping”. En dat is er, wanneer men wil, dan ook wel uit te halen. Maar dit is een van te voren ingenomen standpunt, van waaruit men dan verder gaat werken. Inderdaad voert Aalders in tweeder instantie wel argumenten aan voor de opvatting dat we Genesis 1 : 1 als een aparte zin moeten nemen. Maar hij heeft eerst uitgemaakt wat er staan moet, en dat op gronden die buiten de tekst zelve liggen.

We hebben het er al even over gehad dat die dusgenaamde eerste schepping helemaal niet met zoveel woorden vermeld behoort te zijn, zonder dat we daarmee vervallen in gelijkstelling van het Bijbelse scheppingsverhaal met andere

scheppingsverhalen die uit de oudheid tot ons gekomen zijn. Góð schiep alle dingen. Dát zegt Genesis 1 overduidelijk. En de problemen die wetenschapsmensen van de negentiende en de twintigste eeuw zich gesteld hebben en stellen kwamen bij de schrijver van Genesis 1 gewoonweg niet op.

Intussen ben ik het met Aalders eens dat we Genesis 1 : 1 als volgt moeten vertalen, althans dat die vertaling de voorkeur verdient: In den beginne schiep God de hemel en de aarde. Ook al heeft het Hebreeuwse woord voor „begin” geen lidwoord, daarmee is nog niet gezegd dat we nu met zo'n tweede-naamvalsconstructie te doen hebben. Het hier gebezigde woord komt wel voor in tweede-naamvalsconstructie, b.v. in de uitdrukking „in het begin van de regering van...” Voorts in: „De vreze des Heeren is het begin van de wijsheid”. En dan verschillende malen in de betekenis „erstelingsgave”: eerstelingsgave van dit en van dat.

Maar we ontmoeten ook (in Jes. 46 : 10): die vanaf het begin (in het Hebreeuws zonder lidwoord) de afloop verkondig. En verwante woorden komen eveneens menigmaal zonder lidwoord voor. In Jesaja 40 : 21 staat: Weet gij het niet, hebt gij het niet gehoord, is het u niet verteld vanaf de aanvang (in het Hebreeuws zonder lidwoord). Dezelfde uitdrukking treffen we aan in Jesaja 41 : 4, 26 en Jes. 48 : 16. Vlak achter het uit Jesaja 46 : 10 geciteerde staat: vanaf de oudheid (in het Hebr. zonder lidwoord). Zo ook Psalm 74 : 12. In Jesaja 46 : 9 staat weer een in betekenis verwant woord: vanaf de oude tijd (in het Hebreeuws zonder lidwoord). Ook ontmoeten we: tot in de verre toekomst (zonder lidwoord in het Hebr.), b.v. Gen. 3 : 22; 6 : 3. Het schijnt dat de Israëliet er geen behoefte aan heeft gevoeld in zulke uitdrukkingen het lidwoord te gebruiken, een opmerking die ook door Kroeze ge-

maakt wordt, al komt men de terminologie een enkele maal ook wel mét lidwoord tegen.

Het ontbreken van het lidwoord is dus geen bewijs dat we Genesis 1 : 1 moeten vertalen op de wijze van de Leidse vertaling. Het komt mij voor dat de ons bekende vertaling de voorkeur verdient. In de eerste plaats omdat de woorden voor „begin”, „oudheid”, „oude tijd” meestal zonder lidwoord gebruikt worden. In de tweede plaats omdat de oude Bijbelvertalingen, de Griekse, Latijnse, Syrische, het vers in genoemde zin verstaan. In de derde plaats omdat vers 2 meer de indruk maakt van een inleidend vers op een nieuwe pericoop dan van een tussenzin. Het is namelijk zo dat het koppelwerkwoord „was” uitgedrukt is, terwijl het Hebreeuws het koppelwerkwoord vaak weglaat. Dit laatste zeg ik met enig voorbehoud. Men zou het hele Hebreeuwse Oude Testament eens apart moeten nalezen met het oog op het al of niet gebruikt zijn van het koppelwerkwoord.

Ik zou dus Genesis 1 : 1 en 2a aldus willen verstaan: In den beginne schiep God de hemel en de aarde. Nu moet ge wel weten dat dat scheppen heel wat inhield; het was niet in een handomdraai klaar. De aarde, verre van er onmiddellijk uit te zien zoals wij haar kennen, was woest en ledig etc. Of: ge moet namelijk weten enz.

Het komt mij voor dat op deze wijze volkomen recht gedaan is aan wat de tekst zegt en dat dat de aarde aanvankelijk woest en ledig was vermeden is vanuit een bepaalde, vooropgezette dogmatische gedachte te lezen. En er is geen enkel bezwaar tegen dat niet uitdrukkelijk wordt gezegd dat God de onherbergzame aarde schiep. Dat God alles gemaakt heeft is uit de gehele Schrift volkomen duidelijk.

Leek.

(Wordt vervolgd)

Kerkelijk leven

Een inaugurele oratie

Onder degenen, die behoren tot één onzer vrijgemaakte kerken zijn meedere hoogleraren. Als in onze kerken over „de” professoren gesproken wordt, denkt men gemeenlijk aan de professoren der Theologische Hogeschool. Begrijpelijk, zij staan door de nauwe betrekkingen tussen de beoefening van de wetenschappelijke theologie en de opleiding tot bediening des Woords in rechtstreekse betrekking tot ons kerkelijk leven en zijn aan het wel en wee der gemeente nauw verbonden.

Toch is het te betreuren dat de andere beoefenaars der wetenschappen onder ons zo weinig voor het voetlicht komen. Zij zelf zullen dat nauwelijks betreuren. Een echt beoefenaar der wetenschap timmert niet gaarne langs de weg. Hij mint de rust van de studeerkamer, de stilte van het laboratorium, de betrekkelijke beslotenheid van de collegezaal. Treedt hij met zijn eigenlijke werk naar buiten, dan geschiedt dat op het wetenschappelijk congres of in de vakliteratuur. Hoezeer deze mannen en vrouwen zelf ook de kerkelijke publiciteit schuwen, de gemeente moet hen toch niet vergeten. Hetgeen vaak geschiedt. Zelden hoort men, afgedacht van de Kamper Hogeschool, de Universiteiten van het land en de hogescholen vermeld in de kerkelijke voorbode, bijna nimmer worden de broeders, die daar arbeiden, aan de Here opgedragen. En juist zij hebben het zo nodig. Zij staan in hun werk aan een van de frontlijnen van het Rijk Gods. Zij komen met wereldbeschouwelijke vragen in aanraking; waar de leek geen begrip van heeft. Al is het maar met deze éne belangrijke vraag wat de Bijbel en hun christelijk geloof nu betekenen in hun dagelijks beroep. Een klemmende vraag voor elk beoefenaar ener wetenschap, van dubbel belang juist voor hoogleraren, die de taak hebben hun studenten in de wetenschap en de zelfstandige studie in te leiden. Zij hebben in voorbije tijden wel de aandacht der gemeente gehad. Al was het alleen maar in dat duitse kerklied:

Lasset jede hohe und nied're Schule
ein Werkstatt Deines Geistes sein.

Het is om deze redenen, dat we eens kort de aandacht vragen voor een inaugurele oratie, die van prof. dr R. van Wageningen, die met deze toespraak het ambt van hoogleraar aan de Vrije Universiteit aanvaardde. Zij handelt over het thema: Natuurkundige en schepping.

Wat het formele van deze oratie betreft: zij is een symptoom van de vereenvoudiging, die in het academisch milieu zich heeft voltrokken. Ten eerste in de nomenclatuur. Voor mij ligt een soortgelijke redevoering van ongeveer 40 jaar geleden, gehouden aan dezelfde universiteit. De directeurs van de Vereniging voor Hoger Onderwijs op Gereformeerde Grondslag werden aangesproken als „Hoogeerzame Heren”,

G. Visee

de bestuurders als „Hoogachtbare Heren curatoren”. Thans kan men volstaan met „mijne Heren Directeuren” „Mijne Heren Curatoren”. Het is om het wetenschappelijk karakter van de academiebestuurders te doen uitkomen blijkbaar niet meer nodig zich tot hen te richten met het „Edel Grootachtbare Heren”. Die franje is eraf.

Een tweede symptoom van de vereenvoudiging is gelegen in de omvang van de rede. De oude

omvat 69 bladzijden compres gedrukt, met 157 aantekeningen, die 7 bladzijden innemen. De redevoering van prof. Van Wageningen beslaat 14 pagina's waarvan drie zijn gevuld met toespraken. Voor het strikt vakwetenschappelijk deel had professor Van Wageningen slechts vier bladzijden nodig. Het schrikte niemand af. Wie de omvang van filosofische en theologische dissertaties vergelijkt met proefschriften uit de natuurwetenschappen ontkomt niet aan de indruk dat de mannen van deze laatste wetenschappen minder papier nodig hebben om iets te zeggen en hun meesterschap te bewijzen dan theologen en wijsgeren.

Dat kernstuk van prof. Van Wageningen betreft een onderdeel van de kernphysica. Ik beken dat ik het slechts op zeer grote afstand kan volgen. Maar des te meer werd ik geboeid door hetgeen aan dit vakwetenschappelijk gedeelte voorafging en hetgeen er op volgde. Het onderwerp betreft de verhouding en samenwerking van de man van het experiment in de natuurkunde en hem die de door de eerste bij zijn metingen behaalde resultaten in formule brengt.

Daarbij stelt de hoogleraar de vraag, waarmee beiden bezig zijn. Het antwoord luidt: met de schepping Gods. En daarom, omdat wij met Gods werkstuk bezig zijn, kan alleen Gods Woord ons leiden, om over het geschapene te heersen, Psalm 8, het te onderzoeken en te gebruiken. De schepping van God, zoals de Here zelf over haar spreekt in Job. 38 en 39: „De mens kan de natuur beschrijven, verbanden ontdekt heeft gebruiken voor verder onderzoek, ontwikkeling en produktie. Maar God heeft alle dingen geschapen, en de wetten gesteld, die ze volgen moeten. Daaraan kan de mens niets veranderen, de mens kan het geschapene niet besturen”.

Dat is in dit verband een weldadige geloofsbelijdenis.

De (natuur)-wet wijst naar de enige wetgever, ons in het Woord geopenbaard, das Gesetz ist gesetzt.

In het reeds vermelde kerngedeelte der rede toont de hoogleraar aan op welke manier de natuurkundige over het geschapene heerst, de mogelijkheden, de schepping te beheersen, vergroot, en voor zijn deel voldoet aan de opdracht: „Weest vruchtbaar en wordt talrijk. Vervult de aarde en onderwerpt haar.” En hij besluit zijn oratie met de opmerking dat het blijkbaar niet mogelijk is een sluitende, alles omvattende beschrijving van de natuur te geven. Er blijven geheimen. Omdat we te maken hebben met Gods schepping: „Heeft de mens, in dit geval de natuurkundige, dan een opdracht zonder uitzicht? Integendeel, omdat we weten dat we Gods schepping onderzoeken, weten we ook dat we steeds weer nieuwe ontdekkingen zullen doen, waarmee we de Here kunnen prijzen en lofzingen. Looft de Here met de citer, Psalmzingt hem met de tiensnarige harp, . . . want Hij sprak en het was er, Hij gebod en het stond er.”

Het leek ons goed in de rubriek Kerkelijk Leven aan het optreden van deze nieuwe hoogleraar aandacht te besteden. Niet slecht om prof. Van Wageningen met zijn nieuwe taak geluk te wensen, maar ook om de broeders en zusters te vragen hem en anderen, ook in de publieke voorbediening niet te vergeten. Ook al om zo vele studenten, die bij deze mannen college lopen.

De devaluatie van het pond sterling

Er zijn weinig gebeurtenissen in de geschiedenis die zo dramatisch zijn als een devaluatie van de munt. In de westerse wereld, waar alle prestaties en beoordelingen in geld uitgedrukt worden, is iedere burger emotioneel sterk betrokken bij de waarde van de munteenheid.

De gebeurtenissen van de afgelopen week roepen herinneringen op aan de periode van de jaren dertig, toen Engeland gedwongen was om de gouden standaard los te laten, hierin gevolgd door haast alle landen, tenslotte als laatste ook door Nederland in september 1936. In de woorden van Wilson in zijn toespraak voor de radio en televisie op afgelopen zondagavond beluisterden we een toon die we ook treffen in de bekende radiorede van Colijn in september 1936.

De devaluatie van het Pond geeft aanlei-

ding tot een drietal opmerkingen.

In de eerste plaats is het opvallend dat een devaluatie altijd met morele kwalificaties omgeven wordt. Een devaluatie wordt dan afgewezen omdat hij moreel verwerpelijk zou zijn. Devalueren is dan ongeveer synoniem met frauderen. Een devaluatie zou de eer van een natie aantasten. De trots van een volk zou worden geknakt. Devaluatie is diefstal. De betrouwbaarheid van het staatskrediet wordt aantast. Dergelijk soort uitdrukkingen heeft u ongetwijfeld ook nu weer gelezen of gehoord.

Historisch zijn deze reacties wel verklaarbaar. Vroeger, toen er alleen maar gouden of zilveren munten in omloop waren, was inderdaad devalueren gelijk aan frauderen. Muntvervalsers waren slechte lieden.

Tegenwoordig hebben we echter geen zgn.

metallistisch geldstelsel meer. Onder geld-metallisme moet men verstaan die situatie, waarbij het essentieel is voor geld dat het bestaat uit of gedekt is door een bepaalde hoeveelheid edel metaal. Maar die situatie bestaat al in tientallen jaren niet meer. We leven in een geldwereld waar het edel metaal in het binnenland geen essentiële dienst meer doet. Minister Witteveen heeft juist de beslissing genomen om de zilveren guldens uit de circulatie te nemen, waarom... omdat zilver te duur is. We leven in een wereld met papiergeld en vooral met giraal geld: een te goed op de giro of op de bank. In een dergelijke situatie nu zijn al die morele kwalificaties die hierboven zijn genoemd niet meer terzake. Het feit van een devaluatie moet dan beoordeeld worden naar de maatstaf of het nationale of internationale belang er mee gediend is of niet. En men kan er gerust van op aan, dat diegenen die toch met allerlei morele bedenkingen komen aandragen óf kwaadwillig zijn óf hiermee hun gemis aan kennis demonstreren.

Was de devaluatie in het belang van Engeland? Het antwoord op deze vraag moet luiden: ja! Engeland was inderdaad gediend met een devaluatie van het pond sterling. Dat wil weer niet zeggen dat met deze maatregel de financieel-economische problemen van Engeland volledig tot oplossing zijn gebracht. Een devaluatie is een oplossing voor een korte tot de middellange termijn. Wat was

J. G. van Oord

er dan scheef aan de Engelse economie? De economen antwoorden op deze vraag dat er in de Engelse economie een zgn. fundamentele onevenwichtigheid was. Daarmee wordt dan bedoeld, dat er een langdurige spanning bestaat tussen de eisen van een extern evenwicht (de betalingsbalans) en de eisen van het interne evenwicht (toenemende welvaart met een volledige werkgelegenheid). Een tekort op een betalingsbalans moet in een dergelijke situatie bestreden worden door een neerwaartse aanpassing van loon- en prijsstructuur. Maar hiertegen verzetten zich weer de eisen voor een welyaartsbeleid met volledige werkgelegenheid. Zo ontstaat er een vicieuze cirkel, waarbij het ene doeleind niet gehaald kan worden vanwege het bestaan van het andere doeleind en omgekeerd. De ervaring in de dertiger jaren heeft trouwens bewezen dat een zgn. aanpassingspolitiek niet tot de gewenste resultaten leidt.

Een devaluatie nu doorbreekt de vicieuze cirkel. Een devaluatie is meestal wel een ruw middel, een paardenmiddel, maar het werkt in het algemeen probaat. Het is te hopen dat dit ook het geval zal zijn met de laatste devaluatie. De wereld heeft alleen maar belang bij een sterk en gezond Engeland.

Hierboven heb ik reeds gezegd dat een devaluatie een maatregel is voor de korte en middellange termijn. Voor de oplossing van structuurproblemen op de lange termijn zijn ook nog andere maatregelen nodig. En het zijn juist deze problemen waarmee Engeland vooral te maken heeft. Engeland is de oudste industrie- en handelsnatie van de wereld; maar de wereldsituatie is in de laatste decennien grondig gewijzigd. Deze gewijzigde wereldsituatie dwingt nu dit land met zijn verouderde economische structuur tot een hergroepering van al zijn economische krachten. Dat dit een pijnlijk en moeizaam proces is, laat zich verstaan. En hoe ouder de natie is, des te pijnlijker is dit proces. Een devaluatie kan dit proces versnellen, behoort het althans te doen; maar er is ook het risico dat een devaluatie dit proces vertraagt. Doordat namelijk het soulaas op de korte termijn, de noodzakelijke hervorming op de lange termijn op de achtergrond schuift.

Dat Wilson zich echter van de noodzaak van deze hervormingen goed bewust is, blijkt uit zijn streven om Engeland aan te sluiten bij de E.E.G. De toetreding van Engeland tot de E.E.G. is het middel om de hervormingen door te kunnen zetten. In die zin is het zowel doel als middel van de Britse buitenlandse politiek.

In dit verband moet mij nog een opmerking van het hart. Het zou mij niets verba-

zen als achteraf zou blijken, dat Wilson expres zo lang heeft gewacht met devalueren, om juist te bereiken dat het Engelse volk de noodzaak van een herstructurering te meer zou voelen. Wilson lijkt me politicus voldoende om dit soort motieven te kunnen koesteren!

Is dus deze devaluatie in het belang van Engeland geschied, zijn hiermee ook internationale belangen mee gediend? Of eerder geschaad? Bij de beoordeling van een devaluatie lijkt mij dit de gewichtigste vraag. De geschiedenis, en vooral die van de dertiger jaren, heeft maar al te zeer geleerd, dat wijzigingen in de wisselkoers een middel waren van een strikt nationalistisch-economische politiek, die er alleen maar op uit was eigen moeilijkheden af te wentelen op het buitenland. We hebben in de jaren dertig een allerevendigste desintegratie van de monetaire wereldorde beleefd, die verstrekkende consequenties heeft gehad ook op politiek gebied. Na de laatste wereldoorlog is men gelukkig van deze wanorde teruggekeerd tot een bepaalde monetaire orde, waarbij het systeem van vaste wisselkoersen gecombineerd werd met voldoende manoeuvreerruimte voor ieder land afzonderlijk. Moeilijk kan men het belang van dit opnieuw aanvaarden van het monetaire internationalisme overschatten. Monetair hebben we sedert 1945 onder een regime geleefd, dat in het algemeen zeer redelijk heeft gewerkt.

Het ziet er naar uit dat de devaluatie van het pond sterling dit monetaire internationalisme niet in gevaar brengt! Veel hangt hierbij af van de zelfdiscipline van alle betrokkenen. Deze discipline heeft Engeland getoond door van alle mogelijkheden te kiezen voor een relatief beperkte wisselkoerswijziging gecombineerd met de aanvaarding van een groot bedrag aan internationale steun. Hierdoor worden de direkt nadelige gevolgen van de maatregel voor de andere landen beperkt, terwijl het beoogde doeleind toch kan worden bereikt.

De andere landen kunnen hun discipline tonen, door eerst de noodzakelijke kredieten te verstrekken om de overgangsperiode in Engeland te overbruggen, en in de tweede plaats het pond sterling gewoon weer te accepteren als wereldbetaalmiddel. Dit laatste dan weer niet omdat het pond zo voortreffelijk zou zijn, maar omdat we voorlopig nog niets beters hebben.

Tenslotte nog dit. De monetaire diplomatie speelt zich bepaald niet af in de sfeer van de broederlijkheid die ik hierboven wellicht heb gesuggereerd. Als we kunnen kostateren dat er momenteel een zekere monetaire wereldorde heerst, dan is dat omdat een klein aantal landen deze wereldorde handhaven, omdat deze in hun eigen belang is. We moeten de elementen belang en macht in de monetaire wereld niet onderschatten. Deze belangen- en machtsstrijd voltrekt zich meestal achter de sluier van valutatransacties en financiële manipulaties.

Dat zich ook bij de jongste devaluatie van het pond sterling ook een dergelijke strijd heeft afgespeeld, staat wel vast. En men mag gevoelig aannemen dat in dit gevecht behalve Engeland ook de Verenigde Staten en Frankrijk partij waren.

TE BERDE

Er is bij de uitgeverij semper agendo n.v. te Apeldoorn een boek verschenen getiteld „Burgemeester in bezettingstijd”. Het boek is geschreven door J. J. G. Boot, de huidige burgemeester van Hilversum.

Het boek heeft een voorwoord mee gekregen van prof. dr. L. de Jong, de directeur van het Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie.

Dr. De Jong noemt het een boek van grote historische waarde. Dat is niet te weinig gezegd. Het is een soort dagboek, zij het dat het overzichten bevat van de maanden. Aan het einde van elke maand geeft burgemeester Boot een overzicht wat hem en anderen in die maand weer overkomen is. Hij was toen burgemeester van de gemeente Wisch en Terborg in de Achterhoek.

Voor een ieder die de oorlog aan de lijve meegemaakt heeft, brengt het vele dingen

terug in de herinnering. Alleen daarom is het al van groot belang. Hoe makkelijk is een mens geneigd tot vergeten. En hoe goed is het om weer eens te beseffen onder welk een terreur we geleefd hebben en hoe goed we het nu hebben in de vrijheid, waarin we leven mogen. En het leert ook wel weer dat vrijheid om geen geld te koop is en dat het echt de moeite waard is voor de vrijheid te strijden.

De nadruk in het boek valt uiteraard op de vele moeilijkheden, waarvoor een burgemeester toen kwam te staan. Kwam te staan, als de Duitsers medewerking vroegen voor maatregelen, die in strijd waren met het belang van Nederland en die vaak ook nog moesten dienen om de Duitse oorlogsmachine aan de gang te houden. Deze burgemeester heeft zoals veel anderen steeds weer voor de keus gestaan: wat moet ik doen? Weggaan en onderduiken of zo lang mogelijk blijven en dan nog zo veel mogelijk voor de burgers trachten te bereiken! Er zo veel mogelijk het beste maar van te maken. Burgemeester Boot heeft zo lang mogelijk voor het laatste standpunt gekozen. Zulks in tegenstelling met wat anderen deden en vooral met wat in de illegale pers werd gepropageerd. Een zekere geïrriteerdheid tegenover de illegale pers, die opwakte tot totaal verzet is in dit boek dan ook wel merkbaar.

Voordat we enkele kritische opmerkingen maken, moet eerst wel vastgesteld worden dat deze burgemeester zich dapper en goed gedragen heeft, al kwam hij ook te zitten, zoals zo veel anderen, met de moeilijke vraag van het geweten: kan het allemaal wel?

Voorzover we kunnen en moeten spreken van verkeerde beslissingen, is het echt wel het verkeerde, waaraan het hele Nederlandse volk schuldig stond. Dat blijkt b.v. wel uit dat tekenen van de zgn. Ariërvakking. Schrijver dezes heeft deze verklaring ook getekend. Het studentencorps waarvan ik lid was gaf ook de gewilde informatie aan de Duitsers, dat we geen joden als lid hadden.

Een zwarte bladzijde. Want het is wel duidelijk geworden dat als het Nederlandse volk als één man neen had moeten zeggen, het toen had moeten gebeuren. Als domme ezels liepen we erin. En hielpen zo mee om alle joden te laten registreren en op te sporen. Daarom is het goed dit weer eens te lezen. Er is een schuld ontstaan, die niet goed meer te maken is.

Burgemeester Boot is familie van wijlen dr. H. Colijn. Het boek heeft ook waarde omdat we over deze figuur in die tijd wat meer geïnformeerd worden. Hij komt tot één evenwichtig oordeel.

Verbazingwekkend is het weinige belang dat door hem gehecht werd aan de kerkelijke strijd in die dagen. Er worden wat dat betreft nare opmerkingen gemaakt, die ook in toevoegingen van na de oorlog niet recht gezet worden. Zo b.v. deze „Onderweg hoorde ik het mopje: wat is de overeenkomst tussen de gereformeerden en de geallieerden? Ze hebben het beiden met 'n schilder aan de stok”. Een smakeloos grapje, zeker in dit verband. Wie heeft er, vooral in het begin, méér gedaan dan K.S. om het Nederlandse volk wakker te schudden?

Dat had burgemeester Boot van dr. De Jong wel kunnen leren.

In feite was er toen behalve een politieke, óók een kerkelijke terreur. Alle opmerkingen over Schilder maken de indruk geschreven te zijn uit een soort society-gevoel. Vergetend dat de Gereformeerde Kerken nog wat anders waren en méér dan de Gereformeerde society.

Amelink

STUDENTENLEVEN

De senaat van de Vereniging van Gereformeerde Studenten te Amsterdam onder de zinspreuk „Vigiate Gladio Spiritus Accincti” heeft de eer U mede te delen dat hij voor het jaar 1967/1968 als volgt is samengesteld:

J. Ferwerda, praeses
W. Mak, abactis
N. Waalewijn, fiscus
Mej. J. M. Nabers, assessor

Het abactiaat is gevestigd: Herculesstraat 77¹, Amsterdam.

voor de senaat,
W. Mak, h.t. abactis.

Over honden gesproken

Hebt u een hond? Neen?

Waarom niet? Om de kinderen?

Pardon — als u het mij vraagt, maar dat doet u niet — dát is nu toch geen geldige reden. Als u met uw jonge kinderen rekening houdt, zorg dan dat het gezin spoedig wordt uitgebreid. Met een hond. Mensen, die van jongsaf met honden zijn opgegroeid, zijn later voor geen enkele hond meer bang. Bij wijze van spreken.

Maar als u een hond neemt moet dat niet alleen zijn om uw kinderen voor ongemotiveerde angsten te bewaren. Er zit ook een positieve factor in het verkeer tussen kinderen en honden. Een kind kan aan zijn hond dingen kwijt, waar wij ouderen soms geen tijd voor hebben. En de hond bewaart elk geheim. Aan de hond kan een kind ook zijn genegenheid kwijt, waarvoor wij soms niet de gelegenheid hebben. En een kind ontwikkelt zijn verantwoordelijkheidsbesef, wanneer wel en wee van een hondenleven van hem afhankelijk is. Gedeelde vreugd — dubbele vreugd. Gedeelde smart — halve smart. De hond is een kameraad, die uw kind nooit zal teleurstellen. Of ja, eenmaal. Wanneer zijn korte hondenleven een einde neemt...

Geen enkel huisdier weet zich zo nauwkeurig in te passen in het gezinspatroon. Geen enkel huisdier wordt zo volledig gezinslid. Onze Babs (ze heet eigenlijk Barbara, maar dat is net iets te deftig voor haar) weet precies hoe laat het ontbijt is, hoe laat we naar bed gaan, welke dag we naar de kerk gaan. Tegen vijf uur 's middags wordt ze onrustig; ze heeft dan recht op haar dagelijks maal, en vreesst dat wij dit zullen vergeten. En al zou ze de hele dag in de tuin sjouwen of in haar mand slapen — 's avonds wil ze graag bij het gezin behoren. Ook aan het eind van de maaltijd, wanneer ik de Bijbel neem, springt ze ineens op mijn knie. Dan moet ze meetellen. Ze legt haar kopje op de Bijbel, kijkt ernstig, en luistert naar elk woord dat ik voorlees. Echt een „vroom hondje” — al heet ze niet Snuf.

—o—

U begrijpt al dat Babs een tekkel is? Alleen een tekkel kan zó toneel spelen. Zeg niet dat dit huichelachtig is. Een hond huichelt niet — maar een tekkel speelt wel altijd toneel. Een tekkel luistert altijd — al is hij ongehoorzaam. Een tekkel ziet alles — zelfs wat hij niet wil gezien hebben. Een tekkel kan op een ongewoon geluid in huis te keer gaan als een bullebijter — maar hij kan amper een muis vermoorden. Een tekkel zal, om u te plezieren, doen alsof hij iets heerlijks van u krijgt — om er zich dan ongemerkt van af te maken, als het hem niet zint. Krijgen de schapen aardappelschillen — dan lust Babs ineens ook aardappelschillen. Krijgen de schildpadden rauwe sla — dan bedelt Babs ook om zo'n kostelijk blaadje sla.

Eigenlijk hoort u tekkels altijd in meer-voud te hebben. Babs is nu helaas alleen, maar jarenlang leefde zij met haar moeder Liesel en haar zusje Brunie. (Voluit Lieselotte en Brunhilde, als die germaanse namen u iets zeggen). Ze hielden elkaar zoet, pasten op elkaar. Kent u het werkwoord „tekkelen”? Dat is die benadering, waarbij twee tekkels door goed samenspel een slachtoffer inpalmen en schaakmat zetten: de een leidt de aandacht af en de ander grijpt toe. Daarom moet u nooit over levensverzekeringen spreken met twee vaklui tegelijk: dan wordt u namelijk getekeld. De een geeft u de ballpoint in de hand en de ander houdt gediensig het aanvraagformulier voor u vast. U hebt getekend, voor u er erg in hebt. De een klopt u op de schouder en de ander zegt: ziet u wel, dat het geen pijn doet? Dat is nu tekkelen.

—o—

Geweldig, zo gezellig als honden voor elkaar kunnen zijn. Ze zijn groepsdieren — in tegenstelling tot katten, die van huis uit solitairs zijn. We hebben meermalen gemerkt, dat honden elkaar iets vertellen, elkaar zelfs enthousiast kunnen maken. Brunie rook iets lekkers, dat in de keuken werd klaar gemaakt. Ze rende weg en kwam met de andere honden terug, die wild enthousiast hun aandeel kwamen vragen. Of een andere keer: er was een vreemde hond in de tuin van de burens. Liesel merkte hem op. Ze haalde gauw

haar dochters, met zo'n term als: ga mee, bláffen jongens! En prompt gingen ze tegelijk aan de heg staan blaffen tegen de vreemde.

Zo'n hond weet, wat hij aan zijn baas heeft. Ook als hij er niets aan heeft. Geef uw hond een rechtvaardige behandeling, en hij zal nobel in de omgang zijn. Maar koel zo nu en dan uw kwade humeur op uw hond, en hij wordt een humeurig kring.

Jaren geleden zag ik een herder, die het niet leuk had bij zijn baas. Dacht ik. Hij tierde niet, zat dof in zijn haar, was timide, zo niet sjagrijnig. Toch had hij iets dat me aantrok. Spontaan zei ik: als u ooit genoeg hebt van die hond, verkoop hem dan aan mij. (Dat is een examen, begrijpt u? Een goede hond is nooit te koop.) Zijn baas liep er in. Na drie weken zei hij: ik ben hem zat, koopt u hem maar. In zaken geldt: een man een man, een woord een woord. Dies nam ik hem over. De herder had een goed karakter — wat al te serieus, maar volmaakt eerlijk. Hij liep niet weg, hij gapte niet, hij heeft nooit een kip kwaad gedaan. Nooit heb ik hem helemaal kunnen doorgronden. Soms dacht ik dat hij te nobel was, om zijn vroegere behandeling ongeschonden te boven te komen. Toch ging hij er stukken beter uitzien; kreeg weer glans, won aan veerkracht, statuur en uiterlijk. Dat bleek, toen zijn vroegere baas na

D. W. L. Milo

maanden hem terugzag. Die meende namelijk, dat ik hem verwisseld had! Hij stamelde: maar dat is toch niet de hond, die u — van mij —... De herder gaf zelf het antwoord. Hij mat zijn oude baas van het hoofd tot de voeten, keerde zich om, en schreed waardig weg.

—o—

Ik zag eens een paar plaatjes over hondentypen. Een stel schaffende arbeiders kreeg een hond op bezoek: zo'n optimistische fik, die zijn staart niet kon stilhouden, als hij die goed belegde broodjes zag. Hij keek de arbeiders het brood letterlijk uit de mond. En hij kreeg, wat hij verwachtte: stuk voor stuk schoven ze een stuk brood met kaas voor hem af. Ze stelden hem niet teleur in zijn hondengeloof. — Maar op het andere plaatje gold het een miezerige, verwaarloosde schooiers-hond, die bij de schaffende arbeiders aanliep. Hij blikte schuin naar de boterhammen, op een manier van: als ik zelf niet gap, krijg ik nooit iets van die schriele kerels. Ook deze hond kreeg, wat hij verwachtte: de eerste riep „schiet op mormel!” en de laatste gaf hem een trap.

Ach — daar viel het woord hondengeloof. Eigenlijk verkeerd gebruikt. Het woord heeft een aparte betekenis. Het is een geloof dat aan honden wordt toegedicht, maar dat bij sommige mensen behoort, en wel in die reeks van tijdgeloof, wondergeloof enzovoort. Het hondengeloof is namelijk het geloof: dat het vlees beter is dan de beenderen. En dat geloof staat in geen honden-woordenboek; het is voorbehouden aan materialistische mensen. De hond weet, dat het vlees voor de mensen is, en dat een been, samen met de tafelkrumels, voor hem is.

Als u de „psychologie” van de hond enigszins verstaat, kunt u elke hond aan. Ik bedoel: dan bent u meester en hij is ondergeschikt. Zelfs een kwade hond kunt u baas, als u rustig tegen hem blijft spreken. Hij weet — misschien eerder dan u — dat u de baas bent. Er zijn inderdaad honden — en heus niet alleen „gevaarlijke honden” — die dat wel eens schijnen te vergeten. Dat kunnen herders zijn, of duitse staande of colli's, of wat u wilt. Die willen er zo nu en dan nog eens van overtuigd worden, dat hun baas echt hun báás is! Beginnen met humeurigheid, dan ongehoorzaamheid, eindelijk met dreigen of zelfs aanvallen. Wee de baas, die dan bang voor zijn hachje is; hij kan zijn hond wel wegdoen. Maar beter is het, zo'n kwajongen eens fors aan te pakken: desnoods

met de karwats, als u uw blote handen moet sparen. Want het eind is, dat de hond weer blij is met zijn baas, en de baas blij met zijn hond.

Een predikant vertelde me eens, dat hij een kwaadaardige hond had gekocht om zijn huis te beschermen. Een hond, die niemand aankon! Deze dominee was (voor een dominee dan) bepaald niet bang. Hij liet zich met de hond plus een stuk hout in een kamer opsluiten. De huisgenoten zagen nog net, dat de hond dominee serieus naar de keel sprong. Toen de deur weer open mocht was de hond gehoorzaam, en escorteerde voortaan zijn baas „op de voet”, zoals dat heet.

—o—

Zo was dat. Maar de meeste honden zijn gelukkig zo niet. Kwade honden — ze komen zelfs in de Bijbel voor; laat staan in de kerk — worden in één adem genoemd met kwade herders. Sommige herders, eigenlijk profiteurs, doen zich tegoed aan de schapen. Zo komen er ook honden voor, die in hun orgie schapen doden. Beide soorten zijn zeldzaam, gelukkig; ze komen dan ook in de kranten, opdat wij voor ze kunnen oppassen. De werkelijke „killers”, die schapen de keel afbijten, behoren snel en pijnloos te worden afgeemaakt. (Over kwade herders past het mij niet, de staf te breken.)

Over afmaken gesproken. Het is een trieste waarheid, dat honden zelden oud worden. Waarschijnlijk vanwege onze ondoelmatige voeding (geef een hond volop water, een flinke patent-maaltijd per dag, en laat hem een enkele keer vasten) krijgen de huishonden dikwijls al met tien, twaalf jaar ziekten. Een pijnlijk lijden kan dan hun langdurig einde zijn. De zweedse schrijver-arts Axel Munthe gaf elke hondenvriend de raad: geef uw huisgenoot inderdaad blijken van een slepende ziekte, bespaar hem dan een langdurige dood. Wij kunnen, met onze medicamenten, elkaars lijden zo vreselijk verlengen; de natuur is minder wreed.

Zelf heb ik het einde van Bingo, mijn duitse staande hond, niet meegemaakt. Toen ik van een reis thuis kwam — wás hij er niet meer. Een goede jachtvriend had hem en mij een fijngevoelige vriendendienst bewezen. En toen ik deze winter met een andere jachtvriend in de Schotse hooglanden was, telegrafeerde zijn vrouw hem, dat zijn oude hond plotseling was overleden. Zo iets doet hevig pijn. Even. Daarna besef je, hoeveel pijn je hond zou hebben gehad, als het niet was gebeurd...

Er zijn trouwens weinig mensen, die zo met hun honden omgaan als jagers. Eigenlijk is de hond de tweede man in de firma Jager & Co. Een kleinwildjager zonder hond is als een schrijver zonder pen.

Komt de jager thuis, dan heeft hij drie dure plichten: de hond van de baas te verzorgen, het geweer van de baas te verzorgen, en de baas zelf te verzorgen. In deze volgorde. Wist u dat?

Jagers spréken met hun hond. Er zijn dusgenaamde jagers, die deze kunst niet verstaan. Ze zijn geen ware maar valse jagers. Zulk een man zei eens tegen een echte jager: jammer, dat je hond niet kan spreken, want dan had je er meer aan. De jager antwoordde het surrogaat: hij kan best spreken — maar jij kunt hem niet verstaan!

U weet dat de jagers in ons land voor „alle werk” graag een duitse staande hond hebben? Dat is die middelgrote, bruin-grijs gevlekte en getijgerde hond, met een staartstompje. Door zijn stil-staan wijst hij het wild aan, zodat de jager er op attent kan zijn, wanneer het wild loskomt. Ruikt hij de fasant of het haas op enkele meters, dan neemt hij die roerloze stand aan: waarbij de rechte lijn, van zijn staart over rug, hals en neus getrokken, precies op het gedoken wild gericht is. Zijn engelse neef wordt om die reden pointer (aanwijzer) genoemd.

Tenslotte nog een jagersverhaal. Een tekkel — dat weet u toch? — is van nature ongehoorzaam. U kunt hem bijbrengen wat u wilt, maar zijn natuur gaat boven uw leer. En laat nu een jager in een kring van jagers vertellen: dat zijn tekkel altijd precies doet, wat de baas zegt.

Algemeen ongeloof onder de jagers natuurlijk.

Kijk, zegt de verteller, ik fluit mijn tekkel en ik roep: verdeurie, kom je onmiddellijk — of niet?

En dan kómt-ie onmiddellijk — of niet.

Oldenbarnevelt: een falend magistraat *)

„De geschiedenis behoort niet toe aan de vakgeleerden”, schreef P. Geyl in 1938, naar aanleiding van het boek van Theun de Vries over Oldenbarnevelt¹⁾. De „leken” moeten zich niet uit de historische gedachtenwisseling terugtrekken, vond Geyl. Nu, in zijn biografie over Oldenbarnevelt, waarvan thans het derde deel voor ons ligt, heeft Den Tex, die feitelijk „leek” is, de vakhistorici overtroefd. Van hún zijde was nog geen goede biografie over Oldenbarnevelt verschenen.

Den Tex heeft in dit derde deel, dat de titel „Bestand 1606-1619” draagt, enorm veel gegevens verwerkt. Het boek telt niet minder dan 808 bladzijden. De auteur is, zoals zoveel geschiedschrijvers, bezweken voor de verleiding vrijwel alles, wat hij vond, op papier te zetten. De innerlijke kracht van het boek had sterk gewonnen, wanneer het minstens een derde deel was bekort. De heilige kunst van het schrappen is voor veel auteurs moeilijk te leren. Den Tex putte zijn materiaal uit vrijwel alle geschreven en ongeschreven bronnen, die over de beroemde twisten uit het Bestand bestaan. Opzienbarende vondsten deed hij niet. Ingrijpende wijzigingen in het bestaande beeld van de gebeurtenissen brengt zijn boek evenmin. Toch is het een boeiend en groots boek geworden, waarop de auteur trots kan zijn. De kracht van het boek ligt in het gedetailleerde, aaneengeschaalde verhaal, waarbij alles zich om de hoofdpersoon groepeerde. De lezer wordt al spoedig geboeid door de innerlijke logica van de feiten, die tot Oldenbarnevelts ondergang leidden. „Oldenbarnevelt en de zijnen zijn opgerold zonder ooit een tegenkans te hebben gehad” zegt Den Tex ergens.

Interessant is de rol, die Amsterdam daarbij speelde en die in het boek uit de verf komt. In 1611 kwam in die stad een coalitie tot stand tussen de rechtse contraremonstrantse burgemeesters Reynier Pauw en Gerit Witsen met Oetgens en Barthold Kromhout van het centrum. Vanaf die tijd behoorde de vroedschap van Hollands grote koopstad, samen met de predikanten, tot de geslagen vijanden van de Advocaat. Amsterdam was het centrum van de religieuze gisting en beschikte over een gezaghebbend predikantencorps: religieuze en economische motieven gingen in het verzet van de stad tegen Oldenbarnevelt samen. De juist dertig jaar geworden dominee Trigland, één van de leiders van de contra-remonstranten, verzette zich met hand en tand tegen de tolerantiepolitiek van Oldenbarnevelt. Eén van de grootste fouten van de Advocaat was, dat hij de kracht van deze jonge, omhoogstrevende stad, miskende. In feite brak hij zijn nek over Amsterdam. Men moet naast het boek van Den Tex eigenlijk het boek van dr. Evenhuis lezen („Ook dat was Amsterdam”). Dat is nodig om ten volle inzicht te krijgen, in de rol, die de Amsterdamse Gereformeerde Kerk in die tijd vervulde. Amsterdam en Zeeland, samen met koning Jacobus en prins Maurits, vormden „de bierkaai” waartegen Oldenbarnevelt tevergeefs vocht: aldus Den Tex!

In 1616, twee jaar vóór het somber einde, brak de strijd pas goed uit. De grootste helft van het boek is aan die dramatische jaren gewijd. Het begon met de Haagse dominee Rosaeus, in Den Haag als predikant geschorst, maar die vrolijk in Rijswijk bleef preken. Zijn aanhangers togen er elke zondag heen, men vreesde op de duur zelfs een gewelddadig ingrijpen om zich in de residentie zelf een kerk te verschaffen. Oldenbarnevelt riep, om dit te voorkomen, een grote vergadering bijeen: de Gecommitteerde Raden van Holland, de Hoge Raad, het Hof van Holland en de Rekenkamer, de Haagse magistraat beraadslaagden over de te nemen maatregelen tegen het gevreesde volksoproer. Een dramatisch moment is dan Maurits' optreden. In de vergadering groepen, verdedigde hij zijn non-coöperatieve houding door zich te beroepen op de eed, door hem bij zijn ambtsaanvaarding in 1585 afgelegd, die hij uit het resolutieboek liet voorlezen. „Die Godsdienst (de gereformeerde) zal ik handhaven, zo lang ik leef”. Dat was 14 januari 1617: van nu af ging het bergafwaarts. Het

is opmerkelijk, hoe goed Maurits er bij Den Tex afkomt. Geen haat tegen Oldenbarnevelt, geen inblazingen van staatslieden als Pauw of Aerssen, deden hem positie kiezen. „Vrij zeker”, aldus de auteur, „waren het overwegingen van buitenlandse politiek, die bij de Stadhouders de hoofdrol speelden.” Den Tex wil Maurits' godsdienstige oprechtheid niet onderschatten.

Men staat bij het lezen van dit boek te kijken, hoe een staatsman als Oldenbarnevelt die laatste jaren geen oog had voor het hope-loze van zijn positie. Daar zit iets raadselachtigs in. Den Tex tracht het te verklaren uit zijn zin voor gevaarlijk handelen. Hij groeide in het stellen van gevaren en het oplossen daarvan. In het laatste jaar van zijn leven naderde langzaam maar zeker de ontkenning: zo zien wij het, die er achter staan. Voor zijn tegenpartij was het soms, alsof zij de nederlaag zouden lijden. Op 4 augustus 1617 liet hij de Staten van Holland de Scherpe Resolutie afkondigen, volgens Fruin — daarin bijgevallen door Groen — het meest roekeloze besluit dat ooit genomen is. Den Tex tilt minder zwaar aan het gewicht van deze Resolutie. Zij „drukt bondig uit wat sinds vele maanden Oldenbarnevelts politiek was geweest”. Intussen werden expressis verbis de in Holland gelegerde troepen hierin gemachtigd te gehoorzamen aan de bevelen van de Staten van Holland „oock niet teghenstaende

R. H. Bremmer

eenighe andere bevelen”, b.v. van Maurits, kapitein-generaal van de Unie. Hier raken we de politieke kern van het conflict. Maurits zag — en niet ten onrechte — in het optreden van de Advocaat het verbreken van de Unie der zeven gewesten en het oplazen van de Generaliteit, en dát terwijl het land half in staat van oorlog was en het einde van het Bestand naderde.

Bijzonder interessant is het verhaal over de laatste maanden vóór zijn arrestatie: Maurits' behoedzame opmars in zijn optreden te Brielle (sept. 1617), Nijmegen (jan. 1618), Utrecht (juli 1618, afdanken van de waardgelders). Ergens moet Oldenbarnevelt de ernst van de situatie tot het laatste toe niet hebben beseft. Den Tex doet uit de doeken, hoe hij het laatste weekend vóór zijn arrestatie gezellig bij zijn zoon Groenevelt, luitenant-houtvester van Holland, op het slot Teylingen bij Sassenheim doorbracht, een frappant voorbeeld van de details, waaraan het boek rijk is. Tenslotte volgde de arrestatie van de Advocaat op 29 augustus 1618. We houden hier in het boek de geschiedenis als het ware bij de knopen van de jas. Op het moment, dat Oldenbarnevelt op die dag uit zijn karos stapte om naar de tegen negen uur uitgeschreven vergadering van de Gecommitteerde Raden te gaan, verzocht Matthieu de Corps, Maurits "opper-camerlinck", de Advocaat even bij de Prins boven te komen. Maurits had nl. zijn appartementen op de bovenverdieping van het Binnenhof. Oldenbarnevelt bracht eerst zijn gonjezak met stukken naar de kamer van de Gecommitteerde Raden, liet zich vervolgens door Jan Francken, zijn knecht, naar boven brengen, naar de kamer, waar hij gewoon was met de Prins te spreken. Daar vond hij niet Maurits, maar een kapitein van de lijfwacht, Pieter van der Meulen, die hem in arrest stelde.

Het strekt tot voldoening, hoe de auteur in zijn vrij summie beoordeling van het vonnis zich in grote trekken op het standpunt van Groen van Prinsterer plaatst. Hij noemt dat zelf een gemitigeerde vorm van de opvatting van Bilderdijk, Da Costa en Van der Kemp (blz. 788). Den Tex wijst beslist af de stelling van Motley, die daarin door Fruin werd gesteund, dat hier sprake was van een gerechtelijke moord. Ten onrechte, aldus de auteur, zegevierde de voorstelling van Motley in de publieke opinie van ons volk. Het

moet voor de calvinistische historicus H. Algra een voldoening zijn, dat hij zo van gezaghebbende zijde bijval krijgt in zijn bestrijding van de rede, welke Jhr. W. J. W. van Eysinga hield bij de onthulling van het standbeeld van Oldenbarnevelt in Den Haag op 14 oktober 1954²⁾. Van een gerechtelijke moord is geen sprake, aldus Den Tex, de rechters waren niet benoemd „met de dwingende of stilzwijgende last tot doodvonnis te komen” (blz. 684). Het strekt hun tot eer, dat zij de beschuldiging van landverraad uit de sententie des doods hebben geweerd. De beklagde zelf had trouwens van de aantijging, dat hij heulde met de spanjaarden, gesproken als van „smaedelycke en schelmsche leugens”. Met Groen acht Den Tex het doodvonnis onbillijk: de goede trouw van de beklagde en zijn grote verdiensten jegens de staat werden niet in rekening gebracht. De ter dood veroordeelde heeft dit zelf als grievend onrecht ervaren: „Is dat mijn Re-compense voor drie en veertich jaren dienst, die ick de Landen gedaen heb”, vroeg hij de rechters na het voorlezen van de sententie.

Een falend magistraat en dat aan het einde van een vruchtbaar en voor de staat zeer verdienstelijk leven: dat is het beeld, dat de biografie van Den Tex ons van Oldenbarnevelt geeft. Nogmaals: dat is ook het raadselachtige in dit leven. Den Tex aarzelt niet aan het einde van zijn boek Oldenbarnevelt te prijzen als de bouwer en zeewaardig maker van het nederlandse schip van staat, dat zó de stormen van 1672 kon doorstaan. Het is lof, die de Landsadvocaat toekomt.

De grote verdiensten, die Oldenbarnevelt ongetwijfeld voor de staat heeft gehad, maken het ons echter moeilijk te komen tot een verantwoord beoordeling van zijn laatste jaren. Zijn falen valt voor ons besef tot op zekere hoogte weg tegen de achtergrond van de vele jaren, waarin hij het roer van het Gemenebest met vaste hand omklemd hield. Wat was de oorzaak van zijn falen? Hoe ver strekte het? Den Tex is van oordeel, dat het over hem gestreken vonnis geen politieke moord was. Hoe was het dan mogelijk, dat hij, met zijn grote en roemrijke staat van dienst, in de laatste jaren van zijn leven zo faalde? Ik heb er dat vreemde boek van Bilderdijk „Geschiedenis des vaderlands” eens op nagelezen. Het is beslist niet hoog in tel bij onze historici, het is dan ook verschrikkelijk eenzijdig en rommelig geschreven. Toch kan men er uit leren. Bilderdijk had de oude Republiek nog volop meegemaakt. Hij had de oude staatsinstellingen nog in werking gezien en de oude tradities geproefd. Bilderdijk was diep overtuigd van de schuld van Oldenbarnevelt. Bekijken wij de grote Advocaat in zijn laatste jaren niet al te gunstig? H. Gerlach heeft onlangs eveneens een brede studie over Oldenbarnevelt (een Leidse dissertatie!) geschreven. Hij put zich uit aan te tonen, dat Oldenbarnevelt, gezien het staatsrecht van de Republiek, onschuldig was. De Staten-Generaal hadden eenvoudig krachtens het geldende recht het recht niet in te grijpen op de zaken van Holland en de Staten van Holland. Den Tex is daartegenover van oordeel, dat in revolutionaire tijden als die van het Bestand het geldende recht „absurd” is. Bilderdijk gaat niet zo ver. Wat hij schrijft over het „Overbewind” van de Staten-Generaal en het niet voorzien zijn van een misdrijf als dat van Oldenbarnevelt in het Uniestatuut van 1579, (zijn machtsaanmatiging geschiedde „praeter spem”, d.w.z. men had zo iets eenvoudig niet voorzien) verdient ter rechtvaardiging van het vonnis overweging. Van Deursen, een jong calvinistisch historicus, maakt in zijn kritiek op het boek van Gerlach de m.i. zeer juiste opmerking, dat zijn tegenstanders hem hielden voor een man, „die kerk en staat tenminste opzettelijk in gevaar bracht”³⁾. Het officiële vonnis verwijt hem, dat hij o.m. bewerkte, dat „Staten in Staten, Regering in Regering, en nieuwe verbonden in tegen de Unie werden opgericht” en „de landen tot haar eigen verdediging onbekwaam gemaakt” en dát, terwijl de oorlog met Spanje opnieuw voor de deur stond. Was Oldenbarnevelt per slot van rekening eigenlijk geen burgerlijke dictator, een man van geringe komaf, die aan het einde van zijn leven de sterke benen niet had om de weelde van de macht te dragen? Den Tex spreekt niet voor niets bij hem van „heerszucht” en „snobisme”. En is zodoende de beoordeling van zijn laatste jaren bij Den Tex toch niet

te gunstig uitgevallen? Ik stem Den Tex van harte toe: in Oldenbarnevelt valt te eren het bouwen van het schip van staat in de eeuwen der Republiek. Maar hem zien als de paladijn van de nederlandse tolerantie, zoals de laatste woorden van het boek hem roemen? Ik denk, dat Trigland zich in zijn graf zou omkeren, als hij het las!

*) Mr. Jan den Tex, **Oldenbarnevelt, III**, Tjeenk Willink en Zoon, Haarlem, 1966. Deel I (Opgang) verscheen in 1960, deel II (Oorlog) in 1962.

1) **Studies en Strijdschriften**, 1958, blz. 98.

2) Zie H. Algra, **Oranje en Johan van Oldenbarnevelt**, in **A.R. Staatskunde**, 26ste jaarg., 1957, blz. 149, 198.

3) In **Tijdschrift voor geschiedenis**, 1966, blz. 468. Het boek van H. Gerlach: **Het proces tegen Oldenbarnevelt en de „Maximen in den Staat”**, diss. Leiden, 1965. Het boek telt 707 blz. en is een doorlopende apologie voor Oldenbarnevelt.

PERSSCHOUW

Ho - ho jongens... pas op de kerk

Onder dit opschrift schreef ds H. Stolk in het kerkblad van de gemeente van Dronten het volgende:

„In het Gezinsblad van 9 september vinden we het slot van het vraag- en antwoord-„spel” tussen Prof. Veenhof en Dr. Douma.

In dit slot komt ter sprake wat Prof. Veenhof heeft geschreven over de tucht in de kerk, die naar zijn oordeel onder ons thans wel wat al te licht wordt gehanteerd.

Om ons er opnieuw van te doordringen, hoe verschrikkelijk ernstig tucht bedrijven in de kerk is, tracht Prof. Veenhof een boeiend betoog te geven. Ik zeg: Prof. Veenhof TRACHT een betoog te geven. Tot mijn grote blijdschap werd zijn „betoog” echter eerder een priesterlijk-prophetische oproep, dan een betoog.

Een bewogen oproep, die tot kern had: Broeders weet toch, wat een tuchtprocedure in het einde betekent: **UITSTOTEN UIT HET RIJK DER HEMELEN**.

Zo hebben we — zegt Prof. Veenhof — gesproken in de spannende jaren rond de vrijmaking.

Zo spraken we — zegt hij — op het bekende Amersfoortse congres.

Zo is Prof. Dr. K. Schilder ons voorgegaan!

In dit beroep op Schilder en het Amersfoortse congres moet Dr. Douma zijn leermeester gelijk geven.

Onomstotelijk staat het ook voor dr. Douma vast, dat Schilder altijd heeft gezegd en als overtuiging, geloofsovertuiging, heeft uitgedragen: **Kerkelijke tucht, tot het einde gebracht is: UITSLUITEN UIT HET RIJK DER HEMELEN**.

Inderdaad spreken de feiten hier wel zo duidelijk, dat geen mens dit kan ontkennen.

Dr. Douma moet hier dan ook Prof. Veenhof ten volle gelijk geven.

ZO geloofden we in die vrijmakingsjaren.

En zo spraken we: **Kerkelijke schorsing en verder is: UITSTOTEN UIT GODS RIJK**.

Wat het Amersfoortse congres betreft spreekt conclusie 5 — die we straks nog nader zullen bekijken — duidelijke taal.

Zo spreekt ook ons Avondmaalsformulier.

Die weg wijzen ook de zonden, die in de betreffende art. van onze kerkenordening worden genoemd.

Daarop wijst alles wat prof. K. Schilder over deze dingen na de vrijmaking schreef.

Dat alles kan geen mens ontkennen.

Ook dr. Douma ontkent dat niet.

Maar... hij is het er NIET mee eens.

Schorsen en afzetten zo zegt hij NU, in zijn antwoord aan Prof. Veenhof — is NIET uitstoten uit het rijk der hemelen.

Dr. Douma beseft, dat hij daarmee afwijkt van Prof. Schilder en van de lijn, die in deze zaak door het Amersfoortse congres werd getrokken.

In het Gezinsblad van 9 sept. schrijft hij als volgt:

„...In de hitte van de strijd schrijft men gemakkelijk dingen, die bij rustiger overweging in de pen waren gebleven. Het wil er bij mij niet in, dat Schilder zich op dit punt niet kon corrigeren... Syllogisme-roffels (het lopen van de ene conclusie naar de andere. H.S.) moeten worden opgeruimd. En ik geloof, dat deze er ook bij hoort...”

Tot zo ver dr. Douma.

Hij stelt dus het volgende: Prof. Dr. K. Schilder heeft in het vuur van de strijd al te over-

haast een conclusie getrokken... een syllogismeroffel laten horen... daar moeten we NU af.

Zo ook het Amersfoortse congres: ze hadden het niet bij het rechte eind, toen ze tegen de synodes uit de veertiger jaren zeiden: Schorsen en afzetten is stoten uit het rijk der hemelen.

En wanneer nu prof. Veenhof zich vandaag op hen beroept, dan is zijn beroep wel juist, dat kan geen mens ontkennen... maar, dan heeft hij evenals Schilder en de mannen van het Amersfoortse congres toch vandaag **ONGELIJK**.

Want: Schorsen en afzetten is NIET stoten uit het rijk der hemelen.

We zullen straks nog onderzoeken of dr. Douma terecht zegt, dat deze dingen werden gezegd „in de hitte van de strijd”.

Eerst willen we eens even zien, wat voor gevolgen deze ommezwaai van dr. Douma — die al spoedig werd gevolgd door Prof. Kamphuis — heeft.

***

Om dat goed te zien moeten we even terug naar het al eerder genoemde Amersfoortse congres.

In 1948 werd in Amersfoort een congres van gereformeerden gehouden.

Daar werd als eerste bezinning gesproken over wat ons nu te doen stond op allerlei terrein, na de vrijmaking.

Sterk werd daar naar voren gebracht het zo genaamde **ETHISCH CONFLICT**.

Wat bedoelde men daarmee?

We kunnen deze vraag gemakkelijk beantwoorden als we eens letten op de conclusies, die men hierover heeft aanvaard.

Conclusie 5 (die ook zoals we hierboven al zagen, door Prof. Veenhof aangevoerd) luidt als volgt:

— „De A.R. partij bestaat voor het merendeel uit leden der kerken, welke belijders, die de binding aan de leeruitspraken en de tuchtbesluiten van 1942 en volgende jaren, weigerden, gevonnist hebben als mensen, die de kerk van Christus wilden scheuren en valse leer invoerden, welke vonnissen, nasprekend hetgeen in het Avondmaalsformulier gezegd wordt en zich grondend op wat in de kerkenordening art. 79 en 80 daaromtrent staat geschreven, volgens de letterlijke tekst inhouden, dat de gevonnisten, zolang zij in zulke zonden blijven geen deel hebben in het rijk Gods, waaruit voortvloeit, dat zij in alle arbeid van het koninkrijk Gods als medewerkers zijn uitgesloten.”

Daarbij werd gevoegd conclusie 6 als volgt:

— Nu is er een ernstige **ETHISCHE CRISIS** ontstaan, doordat de synodocratische gereformeerden teneinde de samenwerking in het niet-instituair-kerkelijk leven te bewaren, enerzijds in woord en geschrift betogen, dat de bedoeling van de vonnissen NIET is de genoemde uitsluiting uit het rijk Gods, maar aan de andere kant tegelijk weigeren hun vonnissen, die in strijd zijn met hun beoefende bedoelingen, weg te nemen.

U kunt deze stellingen vinden in „ons Politeuma”, 12e jaargang, pag. 57. En nog wel op heel wat andere plaatsen.

Het zal goed zijn deze zaak eens wat nader te bekijken.

U ziet hoop ik de knoop.

De vrijgemaakten in Amersfoort bijeen zeiden tot de synode die hen wegzond:

— De door U doorgezette schorsing en afzetting betekent dat we geen deel meer hebben in het rijk Gods... dus kunnen we ook buiten het instituair kerkelijk leven NIET meer samen verder gaan.

Er is een **ETHISCH CONFLICT**, omdat U aan de ene kant zegt: U bent scheurmaker in de kerk en daarom met kerkelijke vonnissen komt en aan de andere kant: U kunt bijv. in de politiek nog van harte in het koninkrijk Gods met ons meedoen.

Dat kan niet — zo zeiden de vrijgemaakten — er is een **ETHISCH CONFLICT**, want schorsen in de Kerk is zetten **UIT HET RIJK VAN GOD**.

NU moeten we dus wel eigen organisaties en in de eerste plaats een eigen politieke organisatie. Al zeiden de synodes 1000 keer: Neen dat bedoelen we niet.

De vrijgemaakten zeiden: Maar in de letterlijke tekst van Uw vonnissen staat het wel en daar houden we U aan.

Ik meen dat we toen de synodes op hun **BE-DOELING** hadden moeten aanvaarden en niet maar hadden moeten herhalen: Uw bedoeling accepteren we niet.

We hadden moeten zeggen: „Wat zijn we blij, dat U zulke verschrikkelijke dingen tenminste niet bedoelt... maar... ZEG ze dan ook niet.

Gebruik dan ook niet zulke zware woorden. Weet dan toch eindelijk weer eens echt wat schorsen en afzetten in de kerk is. Helaas heeft ook prof. Schilder toen op DEZE wijze niet helder en vasthoudend genoeg gesproken misschien. Dat was te begrijpen. Het vertrouwen was weg. Toch meen ik, dat we toen ook met die dwaze synodes meer hadden moeten handelen naar 1 Cor. 13.

Maar dat neemt niet weg, dat de opvatting van kerkelijke tucht, die toen door de vrijgemaakten met prof. K. Schilder vooraan, werd verdedigd de enig bijbelse, de enig gereformeerde daarom is.

***

Zo is ten diepste het **ETHISCH CONFLICT** de wieg geweest, waarin het G.P.V. werd gebaard. Later zijn er met de A.R. partij allerlei andere, werkelijke verschillen gekomen. Duidelijke politieke verschillen.

Maar de geboorte van het G.P.V. is gekomen op basis van het **ETHISCH CONFLICT**.

Op grond van de overtuiging: **SCHORSEN IN DE KERK IS TEN DIEPSTE STOTEN UIT HET KONINKRIJK DER HEMELEN**.

Nog in „Ons Politeuma” van 17-12-1966 lezen we:

„Het is dan ook goed, dat het G.P.V. OFFICIEEL aanvaardde, dat voor Geref. politiek het standpunt van Amersfoort 1948 uitgangspunt diende te zijn.”

Die gedachte heeft onder ons zo ingang gevonden, dat iemand, die dat conflict op deze wijze niet eerlijk vond gesteld, omdat hij meende dat we de synodes op hun woord hadden moeten aanvaarden... zo iemand werd voor een beetje half vrijgemaakt aangezien.”

Tot zover ds. Stolk.

Wij maken naar aanleiding van dit artikel de volgende opmerkingen:

1e. Het is een pertinente onwaarheid als dr. Douma beweert dat wij in de kerkelijke strijd uit de veertiger jaren ten opzichte van schorsingen en afzettingen van ambtsdragers welke geschieden volgens art. 79/80 der kerkenorde dingen hebben gezegd die bij rustiger overweging in feite onwaar zouden zijn gebleken. Wij hebben daarover toen niets anders gezegd dan naspreken wat de Schrift de belijdenis en de kerkorde over de schorsing, de afzetting en de uitstoting duidelijk zeggen. Er kwam in 't geheel geen syllogismeroffel aan te pas. Prof. Greijdanus heeft dat b.v. altijd geleerd en de kerken op de ziel gebonden. In „De Reformatie” van 27 sept. 1947 vatte hij de door hem steeds verkondigde waarheid hieromtrent als volgt samen:

„Schorsing in, afzetting uit, een kerkelijk ambt, afhouding van het Avondmaal, weigering van doop e.d.g. zijn **kerkelijke handelingen**. Welke betekenis die hebben hangt niet af van enig momenteel subjectief bedoelen van degenen die ze in een bepaald geval uitvoert en toepast, **maar die handelingen hebben haar eigen kerkelijke betekenis, onafhankelijk van de subjectieve mening van de er op dat ogenblik mee handelende**. En die eigen betekenis wordt aangegeven in de Heilige Schrift, en staat voorts nader omschreven in Kerkenorde, Banformulier, Belijdenisschriften. **En dan zijn zij, hetzij nog slechts in beginsel, hetzij in volle doorvoering, uitsluiting uit het koninkrijk Gods, n.l. als zij recht geschieden. En als zij niet te recht geschieden, dan zijn zij schrikkelijke vergrijpen aan Gods verordeningen en heiligheden**.

Geen andere of goede bedoeling van wie ze verrichten, kan hier iets aan veranderen. Die bedoeling mag voor hun subjectieve verantwoordelijkheid betekenis hebben, maar aan de objectieve betekenis dier handelingen zelve wordt daardoor niets gewijzigd. **Slechts bezondigt de gene, die ze niet naar Gods instelling en haar wezenlijke bedoeling verricht, zich schrikkelijk**. Bij zulk een andere bedoeling behoort de **gepleegde handeling (schorsing, afzetting, onthouding etc. openlijk teruggenomen te worden, en dat met oprechte belijdenis van zo snood vergrijp aan Gods heilige verordeningen**.

Want de kerk is niet de kerk van schorsende, afzettende, afhoudende Synodes, Classes, Kerkeraden, zodat zij de betekenis van de kerkelijke handelingen ieder ogenblik naar eigen believen vaststellen konden, **maar de kerk des Heren**. En daarom bepaalt alleen Hij de betekenis dier kerkelijke handelingen en vergrijpt zich op schuldige wijze aan de rechten des Heren, wie ze niet naar Zijne verordeningen verricht. Hier verontschuldigen geen „goede” bedoelingen.”

Zo schreef prof. Greijdanus.

2. Indien waar is wat dr. Douma over schorsing enz. zegt, slaat hij een breuk in het fundament van het Geref. Politiek Verbond, die haar bestaansrecht in principe opheft en haar

uiteindelijk zal doen onder gaan. Wij willen verklaren dat wij het met de aard, het karakter van de tuchthandelingen zoals die door het G.P.V. werd en wordt gegeven volkomen eens zijn.

3. Indien het waar is wat dr. Douma over de schorsingen enz. zegt is in beginsel de kerk tot een groep, een vereniging, een sekte geworden, die de genoemde tuchtmaatregelen gebruikt om ambtsdragers, die men om een of andere reden niet langer in de kerk dulden wil, weg te werken en zo „onschadelijk” te maken.

4. Indien het waar is wat dr. Douma over de schorsingen enz. zegt, moeten we haastig naar de synodale kerken en haar kerkelijke vergaderingen gaan en ze openlijk en duidelijk zeggen dat wij maar wat gebazeld hebben toen wij spraken over „het vergieten van ambtelijk bloed”, het „uitstoten uit het Koninkrijk Gods” om het daarna met hartelijke betuiging van leedwezen terug te nemen.

5. Indien het waar is wat dr. Douma heeft gezegd over de tuchthandelingen tegen ambtsdragers op grond van art. 79/80 van de K.O., moeten wij haastig naar het Centraal Comité van de A.R. gaan en openlijk verklaren dat wat F. A. den Boeft, E. Th. v. d. Born, R. H. Bremmer, P. Deddens, D. van Dijk, J. Francke, S. Greijdanus, B. Holwerda, H. Knoop, C. H. Lindeboom, K. Schilder, C. Veenhof, G. Visee, J. A. Vink, A. Zijlstra daartegen in 1948 gezegd hebben — men zie: „Kracht en Doel der Politiek”, speciaal blz 31-38 — onhoudbaar is gebleken en het daarom openlijk en met betuiging van leedwezen terugnemen.

6. Wij geloven evenwel van wat dr. Douma schreef niets en we blijven bij het Christelijke, Gereformeerde en echt kerkelijke woord van prof. Greijdanus dat we boven citeerden en gaan geheel accoord met wat prof. Schilder op het Amersfoortse congres zei, dit namelijk: „Ik wou, dat wij ook zo eens zagen, dat men niet kan zijn herder op het terrein van de kerk, waarbij allen zeggen: hij doet dáár geen kwaad, en meteen kan zijn een verwoester op het terrein van de staat; dat men niet langer kan zijn wolf en schapenvreter en kerkverwoester op het terrein van de kerk, maar een machtig mooie compagnon op het terrein van de politiek, maatschappij, universiteit enz. Men moet niet zeggen: je bent geen herder maar een huurling op terrein A en wel herder op de terreinen B.C.D.X.Y.Z. en wat daar tussen ligt. Ik ken die terrein-scheiding niet, omdat God haar niet leert, noch in de Schrift, noch in de historie. Ik ken die scheiding niet in de vloek, die God brengt over decievieve Woordverlating, noch in de zegen, dien Hij schenkt op gehoorzaamheid.”

Schilder geeft toe dat de zaak „nog niet beslecht is voor een massa praktische dingen. Het hangt vaak af van de omstandigheden, wanneer samenwerking gevraagd wordt, voor welk doel en dus ook onder welk beding. Maar ik houd vol, een samenwerking, waarin het hart moet kloppen van principiële studie, waarin het gaat om het luisteren naar het Woord des HEREN en om het kennen van wie medelust, kan niet worden opgebouwd, tenzij dan in eenheid van confessie en van warme bezieling voor het samenworstelen en van de vreugde om het samenbinden. Daarbij kan men niet uit elkaar rukken het éne terrein en het andere. Het is in beginsel een schismatieke daad, als men zegt op het éne terrein ben je een ellendeling en op het andere een ongevaarlijke broeder.”

Schilder is van oordeel dat het binnen de theocratische gemeenschap scheurmaking is „van iemand, die men kerkelijk noemde een man, die begerig was om aan te richten secte en muiterij, te zeggen: hij kan wel aan het Avondmaal komen. Wij mogen die scheurziekte geen moment aanwakken door het handhaven van die distantie; een terrein hier met een norm zus, en een terrein dáár met een volkomen andere norm. Als ik vals profeteer, als ik revolutie pleeg, ben ik eenvoudigweg in het **h**art een zondaar, in mijn ongedeelde **h**art; en dan moet geen mens zeggen: strijk er een zalfje over, dat hartje van hem valt nog wel mee. En als men vandaag zegt: Man de kerkdeur zit voor jou dicht, trek maar aan de bel doch God hoort jou toch niet, want Hij hoort alleen zijn arme schapen; dan moet men niet op maandag zeggen: wij gaan samen de klok luiden en de schapen wekken en de wereld vernieuwen. Ik noem dat secten en muiterij aanrichten in de A.R. partij, gelijk in elke kring, waar men zo wil arbeiden voor het rijk Gods.”

7. Dit alles overwegende houden we vol dat wie op grond van art. 79/80 geschorst of afgezet wordt in beginsel door de kerk buiten het Koninkrijk Gods wordt gesloten. Wij wensen ook

daarin trouw te blijven aan de Schrift, de belijdenis en de kerkenorde... en aan wat we in de vrijmaking daaromtrent voor God en mensen hebben gezegd.

8. Ten slotte wijzen we er op dat we steeds voor ogen moeten houden dat het moeder-zijn van de kerk zich bovenal demonstreert in het hoeden, helpen, steunen van de — ook wel eens zeer lastige — broeders en het tegendeel daarvan in het „wegwerken” van hen. G. Visee.

KERKNIEUWS

Beroepen: te Heerde: ds. H. J. Venhuizen te Noord-Bergum; te Loenen a/d Vecht en Nigtevecht-Weesp: ds. H. M. Ohmann te Hoek; te Rotterdam-Zuid: ds. P. van Gurp te Oldehove.

Aangenomen: naar Alkmaar-Broek op Lange-dijk: ds. S. S. Cnossen te Groningen-Oost.

Bedankt: voor Heemse: ds. A. Jagersma te Groningen-Oost.

Krommenie. De Kerkeraad van de Geref. Kerk schreef aan die van de Ned. Herv. Kerk de volgende brief:

Weleerwaarde en eerwaarde Heren,

Door Uw schrijven van 23 mei 1967 stelt U ons in kennis van Uw voornemen, om de viering van het avondmaal open te stellen voor leden van andere kerken. U vraagt, of wij er prijs op stellen om over deze aangelegenheid overleg met U te plegen.

Ons antwoord zou zeer kort kunnen zijn, nl.: Wij betreuren het, dat U tot deze maatregel wilt overgaan. Hierbij willen wij het echter niet laten, maar U zeer in het kort weergeven waarom wij hier niet aan kunnen meewerken.

Onzes inziens igt aan Uw besluit de zg. oecumenische gedachte ten grondslag: één Heer, één kerk. Nu heeft inderdaad de Here Jezus Christus gebeden: „Vader, Ik wil dat zij allen één zijn, die Gij Mij gegeven hebt, gelijkertwijls Wij één zijn.. Maar het streven van de zg. oecumenische beweging om als kerken één te worden, gaat gepaard met verdoezeling van de vaak diepgaande geestelijke verschillen en beoogt zodoende niet de door Christus in Zijn gebed bedoelde eenheid. In Zijn gebed spreekt Christus namelijk over een één-zijn in Hem, gelijkertwijls Hij één is met Zijn Vader, een één-zijn in de waarheid. En juist doordat die eenheid tussen U en ons ontbreekt (zijn er niet grote verschillen tussen ons in de leer en in de kerkregering), daarom zijn onze kerken ook niet één. En daarom bevremdt het ons des te meer dat U naar iets grijpt wat er niet is, en dat U op een zeer essentieel onderdeel van de eredienst, namelijk bij de viering van het heilig avondmaal, die eenheid wilt forceren.

U schrijft: „avondmaal”. Is het opzettelijk, dat U het woord „heilig” weglaat? Het avondmaal des Heren is heilig en wij zullen het heilig moeten houden. Het is ingesteld voor degenen, die zichzelf vanwege hun zonden mishagen, en nochtans vertrouwen, dat deze hun om Christus' wil vergeven zijn, die ook begeren, hoe langer hoe meer hun geloof te sterken en hun leven te beteren (Heid. Catechismus Zondag 30). Van Christuswege heeft onze raad de opdracht, om daarop toe te zien: want deze meest intieme gemeenschap der gelovigen met hun Heiland en met elkaar mag niet misbruikt worden (ib. Zondag 30 slot en Zondag 31).

Wij verstaan dan ook niet, dat U deze heilige tafel der gemeenschap durft openstellen voor leden van allerlei gemeenschappen, waarbij er zijn die Jezus Christus niet erkennen als de Zoon van God. Hoe kunt U als kerkeraad dit verantwoorden voor de Here God?

Wij hopen, dat U dit besluit niet ten uitvoer zult leggen, en dat U veeleer in de weg van waarheid en recht, de weg ook van geloof en gehoorzaamheid, met ons die eenheid zult gaan zoeken, die Christus in Zijn Woord heeft beloofd en waarvoor wij met Hem mee mogen bidden en werken.

Namens de Raad van de
Gereformeerde Kerk te Krommenie,
w.g. J. H. Veeffkind, praeses
w.g. T. Bakker, scriba.

Krommenie, 31 augustus 1967.

Oostelijk-Flevoland: Voortaan zullen de kerkdiensten worden gehouden in de nieuwe **Ichtus**-kerk aan de Baskenstraat te Dronten.

Alkmaar. De kerkeraad van Alkmaar besloot in zijn vergadering van 1 november j.l. adhesie te betuigen aan de in ons vorige nummer vermelde brief van de kerkeraad te Broek op Lan-

gedijk, waarin deze alle kerkeraden in het classicaal ressort Alkmaar-Zaandam opriep, zich door hem te laten samenroepen tot een „wettige en gereformeerde classicale vergadering”.

De kerkeraad van Alkmaar besloot verder van dit eenparig genomen besluit mededeling te doen aan de leden van de kerk te Alkmaar en aan de zusterkerken in het classicaal ressort Alkmaar- Zaandam.

Baarn. De kerkeraad van Baarn (praeses ds. W. Borgdorff) nam het besluit, dat ieder die de Here vreesst toegang heeft tot de Avondmaalsviering, „ongeacht of hij of zij al of geen lid is van onze gemeente; dit laatste geldt in de ruimste zin”. De kerkeraad overwoog hierbij, dat de gene die mee het Avondmaal viert, zelf de verantwoording heeft voor zijn of haar aangaan.

Dit besluit werd genomen op de eerste vergadering van de kerkeraad, nadat 2 ouderlingen de gemeente hadden weggeroepen achter de ambtsdienst van de meerderheid van de kerkeraad.

In verband echter met bezwaren, die op een gemeentevergadering zijn geuit, besloot de kerkeraad de „open Avondmaalstafel” nog niet te doen ingaan bij de Avondmaalsviering op 19 november j.l., en zijn genomen besluit nog nader te overwegen.

Rozenburg In het verslag van de vergadering van de kerkeraad van de Gereformeerde Kerk van Rozenburg leest men het volgende: Tenslotte is ingekomen een brief van br. P. de Jong, waarin deze uitvoerig ingaat op de gevolgen, die de Open Brief in ons plaatselijk kerkelijk leven heeft en wel op een wijze die hij niet langer als ambtsdrager kan verantwoorden. Aan het slot van deze brief verzoekt br. de Jong aan de kerkeraad uit te spreken:

- dat de Open Brief ingaat tegen Schrift en belijdenis en daarom verworpen dient te worden;
- dat door de kerkeraad een beleid gevoerd zal worden, voortvloeiende uit het verwerpen van de Open Brief;
- dat daarom niet alleen de ondertekenaars van de Open Brief en het schrijven aan de G.S. van de kansel geweerd worden, maar ook degenen, van wie bekend is dat zij daarmee sympathiseren;
- dat zij die zich achter de Open Brief scharen, zowel in de prediking als bij huisbezoeken vermaand dienen te worden;
- van onze predikant te eisen, dat hij zich houdt aan zijn handtekening onder het ondertekeningformulier voor predikanten en zich te onthouden op de kansel van elke al of niet bedekte adhaesiebetuiging met de inhoud van de Open Brief en ook van elke al of niet bedekte bestrijding van degenen die de Open Brief op Schriftuurlijke gronden verwerpen;
- uit te spreken dat de kerkeraad voor de prediking van ds. P. Deddens geen enkele verantwoordelijkheid kan dragen.

Alle op deze vergadering aanwezige brs. sluiten zich aan bij de inhoud van deze brief en delen de praeses mede, het standpunt van br. de Jong in dezen te delen. Geen van de brs. kan nog langer de verantwoordelijkheid voor de prediking van ds. Deddens dragen.

Teneinde zich te kunnen beraden op zijn antwoord verkrijgt ds. Deddens daarvoor de gelegenheid tot de volgende vergadering.

De volgende vergadering zal worden gehouden D.V. op 23 november a.s.

ADRESSEN

Baarn: (pred. ds. W. Borgdorff): scriba: A. van der Worp, Thorbeckelaan 17, Baarn, tel.(02154) 3661. **Barendrecht:** scriba: M. J. Kind, Korianderhof 45, tel. (01806) 3704.

Jonge vrouw, 21 jaar, die graag haar baby zelf wil verzorgen zoekt werk als

HUISHOUDSTER

of

INTERNE HULP IN DE HUISHOUDING
waar zij dit kan verwezenlijken.

Liefst midden des lands.

Brieven onder nr. 2411 adm. Opbouw, Slotlaan 220, Zeist